Grúzul is megszólal Szeged írója

Megjelennek grúz nyelven Tömörkény novellái

Németül, oroszul, angolul már olvashatók novellái, de nyilván sem maga az író, sem pedig mi, *Tömörkény* rajongói, legmerészebb álmunkban sem mertünk arra gondolni, hogy elbeszélései *grúz nyelven is* megjelenjenek. Pedig nem kellett hozzá más, mint olyan irodalomkedvelő, aki mindkét nyelvet beszéli, és Tömörkényt is szereti. Ilyen *dr. Istvánovits* Márton kandidátus, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Intézetének adjunktusa.

Három évet töltött Grúziában, kandidátusi értekezését grúz nyelven írta és védte meg, ő volt ott az első ilyen külföldi. A grúzok megbecsülésére mi sem jellemzőbb, minthogy központi lapjukban többhasábos cikket közöltek dolgozatának vitájáról a szerző képével. Művének témája *a kaukázusi népek folklórja.* A grúz balladák kérdéseit kutatta, amikor tavaly ősszel megérkezett Tbiliszibe — egy Tömörkény-kötettel a zsebében. Úti olvasmányul vitte magával az *Olcsó Könyvtár* válogatását (*A házasság első éve*) *Péter* László gondozásában, utószavával. Ha semmi mást, csak ennyit ért volna el az a kis mű, akkor is elérte a célját. Fél évig dolgozott kint Istvánovits, sok mindenről szó esett baráti körben, Tömörkényről is. Felkeltette barátai — írók, etnográfusok, folkloristák — érdeklődését; egyikük, Andro *Lekiasvili* szívesen vállalkozott a társfordítói szerepre. Minthogy nem tud magyarul, a nyers, tehát szó szerinti fordítást Istvánovits készítette részére. De már a nyers fordításban is együttműködtek, még inkább az irodalmi átültetésben! *Ez a két ember egymásra talált!* Lekiasvili tudós és műfordító egyszersmind, az etnográfia és a folklór kandidátusa, neve ismert a grúz irodalomban is. Hallatlanul lelkiismeretes; egy-egy szép, költői kifejezésért, az eredetinek a szellemét, savát-borsát visszaadó szóért képes volt napokig szakkönyveket bújni, nyelvjárásokat tanulmányozni, szótárakat lapozgatni. Előfordult, hogy legédesebb álmából csengette fel Istvánovitsot telefonon, hogy a megtalált kifejezés örömét megossza vele! De maga Istvánovits is éppen ilyen ember! *A két jó barát három hónapig dolgozott tizenkét novella tolmácsolásán.* A nyers fordításból a végén ugyan nem maradt semmi, annyira megváltozott a stílusa, de *mégis hű és művészi az átültetés,* méltó a magyar eredeti színvonaláshoz és a kitűnően sikerült orosz fordításhoz is.

El sem tudjuk képzelni, mi minden váratlan nehézség adódhat Tömörkény fordítása közben. „Szoktatóul" olyan novellával (*Sztrájktanján*) kezdték, amely már megjelent oroszul. Érdekes, hogy ez a válogatásba végül mégsem került bele. Amikor a fordítást már begyakorolták, akkor vágtak neki a tucatnyi elbeszélésnek (*Csata a katonával, Két vénség, Agyaghordás, Csőszhalál, A Szent Mihály a jégben, Valér a földbe megy, A házasság első éve, Pör, A vadállat, A gőg, Terméskőszívű Mihály, A kraszniki csata*). Élvezetes, de fáradságos munka volt. Néhány esetben megfelelő szakkönyvek híján — maga Istvánovits is nehéz helyzetbe került. Ki tudná — mégha néprajzkutató is — kapásból megmondani mi a *gugorázás,* a *vasbika* és hasonlók? Itthon odanyúlt a polchoz, leemeli a *Szegedi Szótárt,* és máris eligazodik. De a messzi idegenben csak saját tudására van hagyatva, a nyomda sürget, a kérdést valahogyan — jegyzettel, körülírással — meg kell oldani! Grúziában folyami hajózás nem nagyon van, a tengeri hajózás régóta nem nemzeti keretek között folyik, szinte teljes szókincse kiveszett, így valóságos nyelvtörténeti búvárlatra volt szükség, hogy minden pontosan megfeleljen. De sikerült!

Ki gondolná, hogy a nekünk közismert fogalmak tőlünk kissé távolabb, más kulturális környezetben milyen sok gondot és fejtörést okozhatnak! Pedig így van! Míg *Molnár* Ferenc regényét, *A Pál utcai fiúkat* minden nehézség nélkül fordítják szinte bármely nyelvre, *Tömörkénnyel más a helyzet.* Íme pár példa: hogy fordítsák a *csákót?* Grúz nemzeti hadsereg a 13. század óta nem volt, idegen szolgálatban viszont a grúzok nem viseltek soha csákót. Kézenfekvő lenne egy cári orosz vagy oszmán-török katonai egyensapka fogalmát behelyettesíteni, ámde ez hamisítás lenne! Inkább feloldották, körülírták, esetleg magát a szót tartották meg, és jegyzetelték az ilyen és a hasonló esetekben. A *tarhonyát* sem ismerik; ezt a szót — a Balkán-félsziget és a Kárpát-medence népeit kivéve, mivel itt készítését és fogyasztását *egymástól tanulták el* a különféle népek — minden nyelven nehéz visszaadni. Sokáig nem ismerték például a dunántúliak sem!

A fordítók bravúros megoldást találtak a *látófa* fogalmának visszaadására: Grúzia hegyes-völgyes tájain nincs szükség erre a pusztai „kilátóra", a grúz fordító azonban talált egy síkföldi megfelelőt. Ezt a hajdanában a grúz parasztok a törököktől vették át, időközben meghonosodott az irodalmi nyelvben is, művelt embernek illik ismernie, nem volt hát akadálya a behelyettesítésnek.

Nem minden gond a két nép életformájának és kultúrájának különbségéből adódott. Bőven volt nyelvi, stiláris, sőt gondolkodásbeli nehézség is, nem szólva *Tömörkény egyéni ízeiről.* Tömörkénynél is *beáll* a víz, vagyis befagy; ez utóbbit természetesen vissza lehet adni grúzul is, de akkor éppen a népi, s részben az egyéni íz vész el. Nehéz szemléletes megfelelőt találni. Vagy itt van ez az öreg parasztok által még ismert kifejezés: a fényes gombról lecsúszik még a *légymadár* is, mondja Tömörkény. Ha ezt szóról szóra fordítják, a grúzok számára érthetetlen, téves, esetleg nevetséges összetétel. Nehéz tehát a megfelelő fogalmat megtalálni! Míg például a *kétkézi munkások* és a *célszerű szögény embörök* kifejezést minden nehézség nélkül vissza lehetett adni, ismét baj volt a *vizenjárók* és a *vizből élők* kifejezéssel.

Nemcsak szavak, egész jelenetek is magyarázatot kívántak. Külön jegyzetelni kellett a *Garibaldi*-féle szabadságharcra vonatkozó utasításokat. *A kraszniki csatában* a vásári *képmutogatásról* is szó esik, ami nem volt a grúzban, nálunk is nyugati jövevény, csak a szakemberek ismerik értelmét. (*Mi mindent tudott és megfigyelt Tömörkény!*)

Nagy ritkán maga az író okozott akaratlan gondot. *A gőg* című novella címét a grúzok kérésére változtatták meg (*Paraszti öntudat*), mivel nem érezték a tartalomhoz pontosan illőnek.

Oroszoknak, németeknek és grúzoknak egyaránt a *Csata a katonával* tetszik legjobban. Ezen kívül a *Valér a földbe megy* és *A házasság első éve* aratott osztatlan sikert. Egyébként az oroszok is grúzok is szeretik és értékelik Tömörkényt; oroszul már a *második kiadás* jelenik meg az egyetlen válogatásból. A 12 grúzra fordított novella előbb a Grúz Írószövetség központi folyóiratában, a *Mnathobi*-ban jelenik meg. Az a Grigol *Abasidze* a szerkesztője, aki Petőfit grúzra átültette, igaz, nem magyarból; *Istvánovitsék fordítása az első, amely nem közvetítő nyelv segítségével készült!* E fordítást a hírneves grúz író, Arcsil *Szulakauri* gondozza. Már megvan a szerződés *egy önálló kötetre is,* amely a 12 novellát és sok újat is fog tartalmazni. Hogy melyeket, azt Istvánovits tetszésére bízták. Ahogyan én ismerem őt, nem lesz rossz válogatás az sem!

Kis nép a grúz, de több ezer éves kultúrája, sőt saját írása van. Volt már közöttünk kapcsolat a múltban is: *Mátyás* király követei érintkezésbe kerültek velük, *Misztótfalusi Kis* Miklós készített grúz betűket, a híres *Kalevala*-fordító, *Vikár* Béla ültette át először *Rusztaveli Párducbőrös lovagját,* majd *Weöres* Sándor vállalkozott újból a tolmácsolására. Maga Istvánovits Márton is sokat tett a grúz nép és irodalom megismertetéséért: mesekötetet fordított magyarra, és számos tanulmányt írt a grúz népköltészet köréből. Pár hét múlva a grúz balett mutatja be sajátos művészetét Tömörkény városában.

Jó érzés, ha szellemi erőinkből telik íróink művészetének terjesztésére. Még jobb, ha kedvelt írónk *több irányban is elindul világhódító útjára:* egyre magasodó alakja könnyedén átlépte a Kárpátokat, s most már a Kaukázust is. Biztosan szétnéz ő majd a tengereken túl is.

KATONA IMRE

Nagyszerű fiú

Az egyik este, úgy kilenc óra tájban, derék barátomba, Kelemenbe ütköztem. Sietett, s rohantában majdnem fellökött az utakereszteződésnél.

— Ó, te vagy? — torpant meg. — Képzeld, most jövök az év végi szülői értekezletről.

— No és?

— Hogyhogy és?! — méltatlankodott.

— Persze, neked nincs gyereked, könnyen beszélsz.

— Nem egészen — világosítottam föl.

— Ma már a pedagógia közügy, drága barátom... Hogy úgy mondjam, társadalmi kérdés... Csak nincs megint baj a fiacskáddal?

Kelemen mérgesen nézett rám: „Ugratsz?"

— Világért se::: Kíváncsi lennék.

— Hát akkor hallgass ide — kezdte megenyhülten. — Te ismered a Pistit?

— Pólyáskorától.

— És mi a véleményed róla?

— Hát::: hogy is mondjam... Élénk. Igen élénk..: amolyan fürge fiú — udvariaskodtam

— Na látod::: És ezt nem értik meg. Elképesztő!

— Felháborító! — mondtam.

— Persze, hogy az!.:. Nem is nyugszom bele. Felmegyek a...:

— Jól teszed:.:. De mégis miket kennek a fiadra?

— Hogy mondtad? Kennek? — Nem titkolt büszkeséggel elmosolyodott. — Az a Pistike szokása..: Tudod, olyan eszes, találékony gyerek, hogy kirándulások alkalmával, persze éjjel, cipőpasztával bekeni alvó társai arcát... Hát nem leleményes?!

— Meglepően!

— Persze, hogy az..: Ezt a Márton tanár úrnak is meg kéne értenie.

— Ó az osztályfőnök?

— Nem... Csak véletlenül az ő arcát is bekente a Pistike!

— Tévedni emberi dolog — nyugtattam meg.

— Ezt mondtam én is. És egyáltalán, minek alszik egy tanár a diákokkal egy szobában?! Még éjjel is bakterkodni fölöttük? Aludjon külön, és hagyja, hogy bekenjék egymást!

— Hát persze.

— És hogy bokán rugdossa a lányokat?!... Édes istenem! Minek kezdenek ki vele?

— Úgy. Elvégre férfi méltóság is van a világon... És csak ennyi a kifogásuk ellene?

— Tudod, milyen régi iskola az övék. Valami mindig elromlik. Pisti ilyenkor azonnal beveti magát. Hiszen ezermester! Például a múltkor is rendbehozta a vécét.

— Brávó! — lelkesedtem. — És már ez is baj?

— Nagyon finnyásak::: Míg Pisti kijavította a vécét, egy kis víz kiszaladt a folyosóra.

— Ebben a hőségben! — legyintettem.

— Ezt mondtam én is..:! Talán baj volt, hogy egy-két órán át mezítláb mentek be az osztályba?!... Bokáig érő vízbe különben sem fulladt még bele senki!

— Csak ennyi az egész?

— Hát van még, amit nagyon felhánytorgatnak...: Tudod, Pistikém igen gyakorlatias ember. Nem szereti a fölösleges cuccokat. Nagyon únta már, hogy a megmaradt rongyok, egy zsákba gyömszölve, ott foglalták a helyet az udvar egyik sarkában. Az az ötlete támadt, hogyha a MÉH-nek már nem kell, hát égessék el!... Egyik hűvös napon ez meg is történt..: Hogy közben szél támadt, és a lángok belekaptak az iskolába?... Erről a fiam igazán nem tehet!... De azt meg kell hagyni, hogy most is talpraesetten viselkedett. Rögtön riasztotta a tűzoltókat!

— Bámulatos!! — mondtam.

— No ugye!?::: És még ilyen nagyszerű fiúnak akarnak magatartásból hármast adni!

Balogh Béni

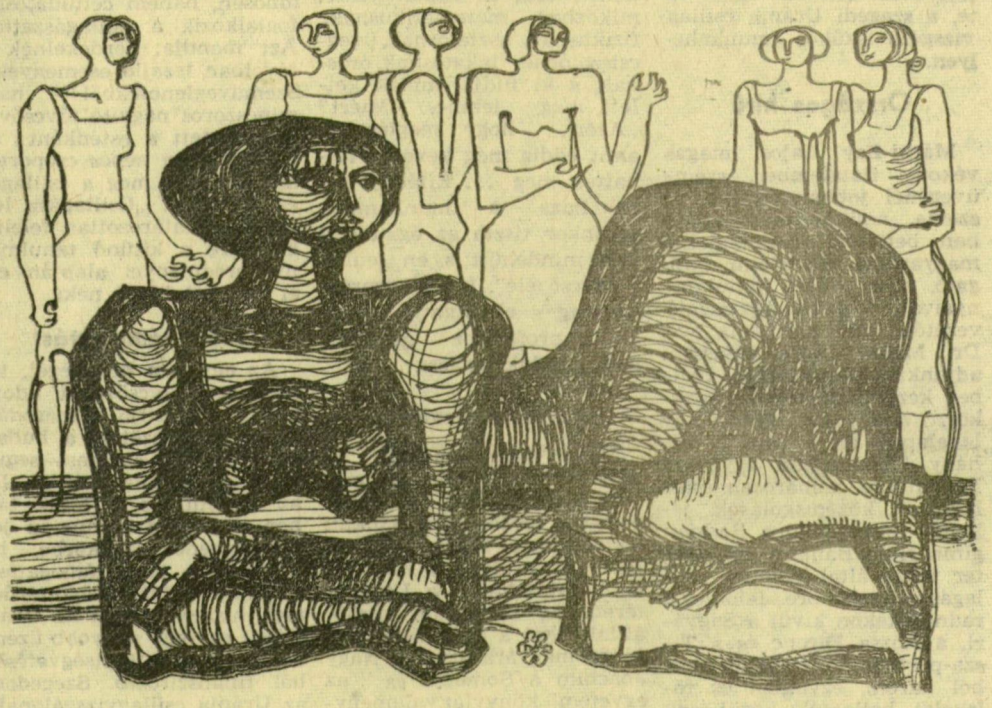

STEFÁNIAY EDIT — **MEGNYUGVÁS**

Gyurkó Géza

Autóban

Éjszaka volt. Az országút végtelenbe kanyargó csíkja fehér kígyóként tekergett az autó kerekei alá. A pucér fák díszőrsége mereven állt és mintha kézről kézre adta volna kocsinkat. A vezetőn kívül ketten ültünk benne, álmosan, átkozva a lassúságot, amellyel az autó fúrta magát előre a sötétben, a kíméletlen makacssággal felsorakozó kilométerekkel gyürkőzve.

— Éjfél is elmúlik, mire hazaérünk... Pedig gyermekkoromban mennyire szerettem az autót — szólt útitársam és unott arccal nézett ki az ablakon.

— Én a sárgaborsót szerettem...

— Hogy jön az most ide? — nézett rám csodálkozva.

— Most utálom. Meg nem enném. Változik az ember ízlése. Férfiasodik. A süteményt se szeretem. A cukrot se...

— Az autó nem cukorka. Egyszerű: akkor szórakozás volt, amihez tíz évben egyszer jutott az ember, ma mindennapos munkaeszköz — legyintett —, mindennapos...

Falun rohantunk át. Jól megtaposta a gázt a gépkocsivezető, de vajon létezik-e olyan gyorsaság, amely négyszáz kilométer után és az utolsó száz kilométer előtt kielégíti az embert?

A reflektorfényben hirtelen alakok tűntek fel, jobbra a fák között egy gépkocsi, úgy borulva az árokba, mint özvegy, aki a megholtat siratja. Az úton, keresztben felborult motorkerékpár és emberek. Élők. Mozgók.

A gépkocsivezető fékezett, kidugta a fejét az ablakon, váltott néhány szót az ott ácsorgókkal, aztán óvatosan kikerülve a motorkerékpárt, újra rákapcsolt...

— Baleset — fordult vissza — a motorkerékpárnak rossz volt a lámpája, a gépkocsivezető későn vette észre, ő az árokba futott, a motoros a túlvilágra. Már el is vitték — mondta tárgyilagosan.

Egy pillanatig csend volt a kocsiban, mindhárman az ismeretlen, s így számukra egyszerű újsághírré és tanulsággá szürkült motorossal foglalkuztunk, kicsit sajnálva a szerencsétlent, inkább hozzátartozóit, mert a halál mindig az élőknek fáj. De csak egy kicsit sajnáltuk, hisz nem ismertük és ez a sajnálkozás is inkább csak illem, kötelező és kicsit erőltetett emberség volt, mint igazán mély érzés.

— Azért borzasztó...!

— Az..:

— ... hogy az ember csak megy, mondjuk egy motoron siet haza, viszi az álmait, emlékeit, ágyra gondol, talán nőre is, akitől forróbb lesz az ágya, megy a motoron, testében ritmikusan ver a szív, kering a vér, tökéletes a mechanika és egyetlen perc múlva már semmi és senki. Borzasztó — kapart elő ideges ujjakkal egy cigarettát.

— A halál mindig az élőknek borzasztó. Mert azok tudják, mi a halálfélelem és más pusztulásában tulajdonképpen saját magukat siratják el előre...

A halál nem filozófia, a halál az..:. az — kereste a szavakat — igen, a halál olyan tény, amelynek nincs már tényezője sem. Van és nincs. A legfeloldhatatlanabb ellentmondás...

— Senki sem él örökké — bölcselkedett hátra a gépkocsivezető, de észrevehetően lassabban hajtott, hogy meghosszabbítsa útját az örökkévalóságig...

— Örökké... Ki nem akarna örökké élni, s ki nem tudná, hogy úgysem élhet az idők végeztéig, ha egyáltalán van olyan? — horkant fel útitársam. — De élni minél tovább élni, mindenki akar?... És egy ostoba karamból. Eh. A halál után egy perccel már senki és semmi vagyok. Éltem. Megszűnt számomra a jövő idő, már csak múlt idő vagyok. Emlékeim, vágyaim, terveim, ezernyi volt örömöm, bánatom a halál után egy perccel teljesen semmivé válik. Egy perccel a halál után — nyomta el idegesen a cigarettát.

Hallgattunk mind a hárman, csak a motor duruzsolta egyenletesen a kilométerek indulóját, csak a fák sorakoztak tovább az út mentén...

— ... mint valami fejfák... Eh! — mutatott ki az ablakon útitársam.

— Megrázott ez a csúnya baleset. S még engem vádoltál a filozofálással! Végtére miért esünk kétségbe attól a gondolattól, hogy úgyis meg kell halni... És különben is, a halálban van annyi jó, hogy minden szépet elmondanak majd sírod felett, te leszel a legjobb férj, apa, munkatárs, meg minden... Legfeljebb az bosszanthatja az embert, hogyha már ilyen tökéletes volt életében, miért nem kapott prémiumot...

A gépkocsivezető elröhintette magát, de úgy csinált, mintha köhögött volna. Még jobban ráhajolt a kormányra, csupán meggörbült hátáról gondoltam, hogy belül rázza a nevetés. Ennyire szívtelen ember lenne, hogy általa humorosnak vélt megjegyzésnél képes nevetni néhány perccel a halál után? Vagy ennyire reális ember, aki végtére, ha nem is, mint a fronton, de csak minden nap szembenéz, a száguldás útja mellett koncsorgó halállal?